

Maciej Sytek

Prezes Agencji Rozwoju Regionalnego SA w Koninie

Krzysztof Borkowicz

Kierownik ds. strategii rozwoju Wielkopolski

Wschodniej w ARR Transformacja Sp. z o.o.

CZY SPRAWIEDLIWA TRANSFORMACJA JEST SPRAWIEDLIWA?

Pojęcie i kontekst europejski

Sprawiedliwa transformacja to pojęcie nawiązujące do potrzeby osiągnięcia gospodarki neutralnej klimatycznie w regionach węglowych, ze szczególnym uwzględnieniem dobrej jakości życia mieszkańców i środowiska, stanowiące obecnie jeden z najważniejszych celów politycznych Unii Europejskiej. Nierozłącznie powiązane jest z terminem transformacji energetycznej koncentrującej się na zastępowaniu w gospodarkach regionów tradycyjnych źródeł produkcji energii, jak węgiel kamienny czy brunatny, źródłami neutralnymi dla środowiska i tym samym odchodzeniu od przemysłu paliwowo-energetycznego. Docelowo zamierzenie to służyć ma przeciwdziałaniu zmianom klimatu i degradacji środowiska, przy czym sam proces powinien przebiegać z uwzględnieniem uwarunkowań społecznych, gospodarczych i środowiskowych.

W tym ujęciu sprawiedliwa transformacja, zgodnie z przyjętymi założeniami, powinna koncentrować się na łagodzeniu społeczno-gospodarczych skutków procesu transformacji energetycznej, obejmując szerokie wsparcie dla osób odchodzących z górnictwa i energetyki opartej na węglu, a także z sektorów powiązanych (z zapewnieniem im nowych źródeł dochodu włącznie) oraz ukierunkowanie gospodarki na nowe innowacyjne, konkurencyjne i zeroemisyjne ścieżki rozwoju, przy

jednoczesnym przywracaniu obszarom zdegradowanym pierwotnych walorów środowiskowo-przyrodniczych.

Termin sprawiedliwej transformacji stał się bardzo popularny z chwilą przedstawienia przez Komisję Europejską strategii Europejski Zielony Ład. W dokumencie tym wyrażono ambicje uczynienia z Europy w okresie do 2050 r. pierwszego neutralnego klimatycznie kontynentu, podkreślając przy tym konieczność przeprowadzenia transformacji w sposób sprawiedliwy i sprzyjający włączeniu społecznemu.

Kluczowym elementem Europejskiego Zielonego Ładu w tym zakresie stał się mechanizm sprawiedliwej transformacji, wskazujący na możliwości finansowania zmian. Obejmuje on m.in. Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji (FST), koncentrujący się na regionach i sektorach najsilniej odczuwających skutki transformacji w kierunku neutralności klimatycznej ze względu na ich dużą zależność od paliw kopalnych i wysokoemisyjnych procesów. Możliwy zakres wsparcia oraz ramowe zasady wdrażania FST w perspektywie 2021–2027 reguluje Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji.

Wielkopolska Wschodnia

Subregion Wielkopolski Wschodniej jest jednym z kilku obszarów w kraju, które będą poddane największemu przeobrażeniu w wyniku transformacji w kierunku gospodarki neutralnej dla klimatu. Stanowi on terytorium wyróżniające się gospodarką opartą na przemyśle wydobywczym (sektor schyłkowy) i energetycznym (sektor podlegający przeobrażeniom), zidentyfikowane w *Planie zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego 2020+* oraz *Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku* jako obszar paliwowo-energetyczny szczególnie narażony na skutki zmian klimatycznych oraz wymagający podjęcia zintegrowanych i skoordynowanych działań w kierunku transformacji społeczno-gospodarczej.

Wielkopolska Wschodnia obejmuje swoim zasięgiem Konin oraz powiaty: koniński, kolski, słupecki i turecki, zajmujące łącznie powierzchnię 4,4 tys. km² (tj. 14,9% powierzchni województwa wielkopolskiego) i zamieszkiwane przez 431,1 tys. osób (2020 r.). Terytorium to charakteryzuje się wieloma niekorzystnymi trendami. Biorąc pod uwagę wartość wskaźnika PKB *per capita*, jest jednym z najgorzej rozwiniętych gospodarczo

obszarów Wielkopolski, z najwyższą stopą bezrobocia i najniższym poziomem przedsiębiorczości wśród wszystkich jej subregionów. W sferze społecznej problemem Wielkopolski Wschodniej jest m.in. starzenie się społeczeństwa, ubóstwo i wysokie, ujemne saldo migracji.

Problemy rozwojowe tej części regionu bardzo szybko dostrzeżone zostały przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego, który wyraził chęć podjęcia działań związanych z jak najszybszym osiągnięciem stanu gospodarki zeroemisyjnej, przy zachowaniu zasad sprawiedliwej transformacji. Przejawem tego było m.in. wyodrębnienie w *Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku*, jako jednego z kluczowych pakietów działań, pakietu: „Transformacja Wielkopolski Wschodniej” z głównym celem skupiającym się na bezpiecznym i płynnym przejściu z gospodarki opartej na węglu do gospodarki nowoczesnej opartej na energii ze źródeł alternatywnych, w tym OZE, wodoru, z uwzględnieniem zrównoważonego rozwoju i poszanowaniem strony społecznej.

W jego ramach przyjęto konieczność realizacji działań i przedsięwzięć zakładających: niskoemisyjność, poprawę jakości powietrza, dbałość o środowisko naturalne, renaturalizację obszarów pokopalnianych i ich rekultywację, a także rewitalizację obszarów miejskich i wiejskich, odbudowę i zwiększenie zasobów wodnych; a także działań o charakterze gospodarczym, w tym wspierania pracowników odchodzących z sektora paliwowo-energetycznego, działań o charakterze infrastrukturalnym, społecznym, szczególnie w zakresie edukacji i kultury.

Wszelkie aktywności związane ze sprawiedliwą transformacją Wielkopolski Wschodniej, których szczególna intensyfikacja nastąpiła po 2018 roku, już od samego początku miały na celu przygotowanie do przeprowadzenia zmian strukturalnych w subregionie. Miały one nastąpić w sposób przynoszący korzyści gospodarcze i zrównoważony pod względem środowiskowym, zapewniający mieszkańcom odpowiedni standard życia i warunki rozwoju.

Za priorytetowe uznano, aby sprawiedliwa transformacja była procesem społecznie akceptowalnym, koncentrującym się na minimalizowaniu społecznych i gospodarczych negatywnych skutków transformacji w kierunku gospodarki neutralnej dla klimatu. W związku z tym od samego początku prac przyjęto kompleksowe podejście, obejmujące w szczególności wsparcie pracowników tracących zatrudnienie w wyniku transformacji energetycznej, rozwój innowacji, badań i nauki, wspieranie i rozwój mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw, w tym w zakresie tworzenia nowych miejsc pracy, zapewnienie dostępu do wykwalifikowanych

pracowników, a także rozwój kultury, turystyki czy infrastruktury. W zakresie transformacji energetycznej subregionu za priorytet uznano utrzymanie jego energetycznego charakteru, a także dążenie do stania się krajowym liderem zielonej transformacji oraz osiągnięcia neutralności klimatycznej już w 2040 r.

Partycypacja społeczna

W Wielkopolsce Wschodniej już od samego początku powodzenie sprawiedliwej transformacji uzależniono od zaangażowania w nią szerokiego grona interesariuszy. Grono to stanowią w szczególności: przedstawiciele gmin i powiatów objętych transformacją, Zarząd ZE PAK, związki zawodowe i przedstawiciele pracowników Grupy ZE PAK, inne przedsiębiorstwa i ich związki (w szczególności powiązane prowadzoną działalnością z wydobywaniem i wykorzystaniem w energetyce węgla brunatnego), a także różnego rodzaju organizacje pozarządowe, przedstawiciele sfery nauki, ale i sami mieszkańcy.

Warte podkreślenia jest to, że pierwsze działania w zakresie sprawiedliwej transformacji subregionu podejmowane były już w 2017 roku właśnie przez organizacje pozarządowe (Stowarzyszenie Akcja Konin, Stowarzyszenie ZmieniaMy Konin oraz Fundacja Miasto Prowincjonalne), których przedstawiciele uczestniczyli w pierwszych spotkaniach roboczych Platformy Regionów Górniczych w Procesie Transformacji. Z czasem w działania te w coraz większym stopniu zaczął angażować się Samorząd Województwa Wielkopolskiego, czego przejawem było powołanie w marcu 2018 r. Zespołu Roboczego ds. Restrukturyzacji Potencjału Gospodarczego Subregionu Konińskiego przy Departamencie Gospodarki Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego w Poznaniu, a następnie 26 lutego 2019 r. Pełnomocnika Zarządu Województwa Wielkopolskiego ds. Restrukturyzacji Wielkopolski Wschodniej w osobie Macieja Sytka. Kluczowym jego zadaniem od samego początku pełnienia funkcji stało się koordynowanie procesu bezpośrednio z danego terenu i koncentracja w szczególności na zagadnieniach związanych z transformacją subregionu.

Podjmując prace nad sprawiedliwą transformacją subregionu, za warunek efektywnego łagodzenia społeczno-gospodarczo-środowiskowych skutków odejścia subregionu od węgla uznano przejęcie odpowiedzialności za proces przez wszystkie strony w niego zaangażowane. W związku

z niniejszym już na etapie prac koncepcyjnych, ale i późniejszego opracowywania poszczególnych dokumentów związanych z transformacją, szczególnie nacisk położono na włączenie w realizowane działania wszystkich wymienionych stron. Z tego też względu w kwietniu 2019 r. zawarto *Porozumienie na rzecz sprawiedliwej transformacji energetycznej Wielkopolski Wschodniej*, którego sygnatariuszami było wstępnie czterdzieści podmiotów, a w dalszej perspektywie grono to zostało poszerzone do ponad siedemdziesięciu. Uczestnicy Porozumienia zadeklarowali wolę współpracy skutkującej nowymi inicjatywami i inwestycjami w subregionie w zakresie sprawiedliwej transformacji, a także wyrazili wolę kooperacji w zakresie:

- uczestnictwa w przygotowaniu inicjatyw skierowanych do subregionu związanych z procesem transformacji energetycznej,
- wzajemnego wsparcia w procesie sprawiedliwej transformacji z poszanowaniem interesów każdej ze stron,
- wzajemnej współpracy w zakresie uczestnictwa Wielkopolski Wschodniej w ramach Platformy Wsparcia Regionów Górniczych,
- wzajemnego wsparcia w procesie pozyskiwania środków finansowych na realizację projektów skierowanych do subregionu,
- wspierania inicjatyw oraz inwestycji w subregionie skierowanych na tworzenie nowych miejsc pracy w sektorze energetycznym oraz poza tym sektorem.

Porozumienie stało się podstawą do powołania w 2020 r. Grup Roboczych Wielkopolski Wschodniej, do których deklaracje uczestnictwa zgłosiło kilkaset osób reprezentujących rozmaite środowiska, będących ekspertami i praktykami w różnych dziedzinach. Działalność grup od samego początku koncentruje się na planowaniu sprawiedliwej transformacji w subregionie, w szczególności poprzez wsparcie w opracowaniu kluczowych dla subregionu dokumentów (Koncepcji Sprawiedliwej Transformacji Wielkopolski Wschodniej, Terytorialnego Planu Sprawiedliwej Transformacji Wielkopolski Wschodniej czy – przygotowywanej obecnie – Strategii Rozwoju Wielkopolski Wschodniej do 2040 r.) zarówno na etapie etapu ich opracowania, jak i późniejszej konsultacji treści.

Wielopoziomowe zaangażowanie w sprawiedliwą transformację umożliwiło dotąd bardziej spójną współpracę dzięki zaangażowaniu uczestników o różnym poziomie mocy sprawczej i zainteresowania. Dzięki odpowiedniemu podejściu zróżnicowanych interesariuszy możliwe jest

dokładne poznanie lokalnych uwarunkowań i kontekstu zmian. Jednocześnie zaangażowanie społeczne stało się podstawą do budowania lokalnego poparcia dla opracowywanych dokumentów.

Prace strategiczne i programowe w ramach procesu

Pierwszym ważnym dokumentem wypracowanym w toku prac nad sprawiedliwą transformacją stała się *Koncepcja Sprawiedliwej Transformacji Wielkopolski Wschodniej* (Koncepcja), której ostateczna treść przyjęta została w lutym 2021 r. Jej efektem stało się określenie wizji, celów, priorytetów i kierunków interwencji sprawiedliwej transformacji Wielkopolski Wschodniej będących odpowiedzią na zidentyfikowane wcześniej wyzwania subregionu związane z transformacją, obejmujące następujące aspekty:

1. Budowa innowacyjnej, zasobooszczędnej i zdywersyfikowanej gospodarki.
2. Transformacja energetyczna w kierunku gospodarki zeroemisyjnej i energooszczędnej.
3. Rozwijanie oraz poprawa wykorzystania potencjału kapitału ludzkiego – najważniejszego zasobu subregionu.
4. Przeciwdziałanie degradacji środowiska i adaptacja do zmian klimatycznych.
5. Poprawa transportowej spójności wewnętrznej i mobilności mieszkańców.
6. Przeciwdziałanie niekorzystnym trendom demograficznym.
7. Redukcja ubóstwa i poprawa dostępu do usług społecznych.
8. Budowa trwałego kapitału społecznego i potencjału kulturowego.
9. Zmniejszenie nierówności w wymiarze terytorialnym.

Istotnym elementem Koncepcji jest również wykaz propozycji przedsięwzięć strategicznych (pierwszy tego typu w subregionie), zawierający około 250 projektów, które zgłoszone zostały przez wielu interesariuszy jako kluczowe dla wdrażania procesu. Uzupełnieniem dla powyższego była propozycja mechanizmu zarządzania sprawiedliwą transformacją, obejmująca między innymi: kwestie związane z koordynacją prac, ramami finansowymi i systemem monitorowania oraz ewaluacji.

W kolejnym kroku Koncepcja stała się punktem wyjścia do wypracowania *Terytorialnego Planu Sprawiedliwej Transformacji Wielkopolski*

Wschodniej (TPSTWW), tj. bardzo syntetycznego dokumentu wymaganego od regionów górniczych, dla których przeznaczone zostaną środki FST. Jego zakres merytoryczny i techniczny ściśle narzucony został przez wyżej wymienione *Rozporządzenie ustanawiające Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji*. W oparciu o wskazane wytyczne oraz zidentyfikowane wcześniej w Koncepcji potrzeby i cele, w TPSTWW skupiono się w szczególności na wskazaniu propozycji rodzajów planowanych operacji (przeznaczeniu przyszłego wsparcia). Przygotowany dokument, który poddany został konsultacjom społecznym, od sierpnia 2021 r. konsultowany jest ze szczeblem rządowym oraz Komisją Europejską. Po zakończeniu negocjacji w zakresie TPSTWW oraz zatwierdzeniu przez Komisję Europejską, jako część programu operacyjnego, stanie się podstawą do finansowania projektów Wielkopolski Wschodniej w ramach Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji.

Zgodnie z najbardziej prawdopodobnym scenariuszem, TPSTWW wdrażany będzie w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Wielkopolski 2021–2027 (FEW 2021+), którego uruchomienie planowane jest w trzecim kwartale 2022 roku. W projekcie programu FEW 2021+ poddanego konsultacjom społecznym w czasie od września do listopada 2021 r. sprawiedliwa transformacja Wielkopolski Wschodniej została ujęta jako jeden z siedmiu Priorytetów wsparcia. Zgodnie z dotychczasowymi zapisami Umowy Powierzenia na lata 2021–2027 można spodziewać się, że w związku z realizacją TPSTWW w ramach wsparcia z FST do Wielkopolski Wschodniej w najbliższej perspektywie finansowej napłynie ok. 400 mln EUR na realizację różnego rodzaju przedsięwzięć związanych ze sprawiedliwą transformacją.

Strategia subregionalna

Pozyskanie środków unijnych na sprawiedliwą transformację oraz sprawne zaplanowanie całego procesu to nie koniec wyzwań przed jakimi stoi Wielkopolska Wschodnia. W związku z postępującymi przemianami społeczno-gospodarczymi, w tym związanymi z łagodzeniem społeczno-gospodarczych skutków odchodzenia od węgla, elementem dopełniającym wyżej wymienione prace jest potrzeba wypracowania strategii rozwoju subregionu.

Ogromne kwoty wsparcia, które w najbliższym czasie napłyną do subregionu, stanowiąc będą czynnikiem dla cywilizacyjnego skoku rozwojowego

całego obszaru. W tym kontekście nie można wyłącznie koncentrować się na likwidacji tymczasowych problemów rozwojowych, ale przede wszystkim potrzebna jest kreacja rozwoju opartego na nowych potencjalach Wielkopolski Wschodniej w myśl motywu przewodniego: NOWA TOŻSAMOŚĆ. Służyć temu mają, rozpoczęte w listopadzie 2021 r., prace nad *Strategią rozwoju Wielkopolski Wschodniej do 2040 r.* W ich ramach przygotowywane są m.in. różnego rodzaju analizy, zaś w ramach warsztatów Grup Roboczych wypracowywane są kluczowe elementy dokumentu strategicznego.

Zgodnie z założeniami prac nad Strategią, ten kluczowy dla subregionu dokument zostanie przyjęty jeszcze w 2022 r. Jego istotnym zadaniem będzie określenie wizji przyszłości Wielkopolski Wschodniej, jej kluczowych celów rozwojowych i kierunków interwencji, wykraczających zdecydowanie poza obszar sprawiedliwej transformacji (jednak w pełni uwzględniający jej potrzeby), ale także przedsięwzięć priorytetowych i mechanizmów pozwalających na praktyczną realizację dokumentu. Ważnym założeniem odnośnie efektów prac w ramach Strategii subregionalnej jest jej dalsza implementacja na poziomie lokalnym poprzez wykorzystanie wypracowanych wspólnie rozwiązań/kierunków rozwoju, w tym w ramach podejmowanych działań strategicznych i operacyjnych (np. przy wypracowaniu Strategii lokalnych).